

*Л.М. Закревська, к. е. н.,
доцент кафедри прикладної економіки НУХТ
Національний університет харчових технологій*

РОЛЬ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ У РОЗВ'ЯЗАННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ

Стаття присвячена обґрунтуванню ролі глобалізації у розв'язанні продовольчої проблеми на сучасному етапі розвитку продовольчого ринку. Досліджено позитивні та негативні наслідки глобалізації у продовольчій сфері. Визначено, що розподіл доходів між населенням світу здійснюється за схемою «бокалу шампанського» Р. Вайда. Результатом проведеного дослідження стало виявлення того факту, що в процесі глобалізації багаті країни відділилися і віддалилися від бідних. В статті обґрунтовано, що глобалізація світової продовольчої системи сприяє активному формуванню вертикально інтегрованих транснаціональних корпорацій (ТНК), які складають ядро світогосподарської системи. Доведено, що глобалізація породжує чотири основні динамічні процеси: посилюється розрив між багатими і бідними країнами; посилюється ізоляція бідних країн; зростає диференціація доходів різних соціальних груп населення всередині країн; руйнується система соціального забезпечення.

Ключові слова: глобалізація, інтеграція, продовольчий ринок, продовольча проблема.

Статья посвящена обоснованию роли глобализации в решении продовольственной проблемы на современном этапе развития продовольственного рынка. Исследованы положительные и отрицательные последствия глобализации в продовольственной сфере. Определено, что распределение доходов между населением мира осуществляется по схеме «бокала шампанского» Р. Вайда. Результатом проведенного исследования стало выявление того факта, что в процессе глобализации богатые страны отделились и отделились от бедных. В статье обосновано, что глобализация мировой продовольственной системы способствует активному формированию вертикально интегрированных транснациональных корпораций (ТНК), которые составляют ядро мирохозяйственной системы. Доказано, что глобализация порождает четыре основных динамических процесса: усиливается разрыв между богатыми и бедными странами; усиливается изоляция бедных стран; растет дифференциация доходов различных социальных групп населения внутри стран; разрушается система социального обеспечения.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, продовольственный рынок, продовольственная проблема.

Article seeks to substantiate the role of globalization in solving the food problem at the present stage of development of the food market. Studied the positive and negative effects of globalization in the food sector. Determined that the distribution of income among the population of the world is carried out on a «champagne glass» R. Weida. The result of the study was to identify the fact that in the process of globalization, the rich countries have separated and moved away from the poor. However, globalization should help to reduce the differences in the levels of living of different countries and of certain social groups within these countries. Determined that the complexity of managing the world food market due to the fact that the control object contains a variety of functionally interrelated elements. The article substantiates that globalization of the world food system contributes to the active formation of vertically integrated transnational corporations (TNCs), which constitute the core of the world economic system. Proved that globalization generates four main dynamic process: increasing the gap between rich and poor countries; reinforced insulation in poor countries; increasing income differentiation among various social groups within countries; destroyed the social security system.

Keywords: globalization, integration, food market, food problem.

Постановка проблеми. Значущість продуктів харчування в забезпеченні життєдіяльності людини була тим чинником, завдяки якому світовий продовольчий ринок склався набагато раніше за інші ринки. Проте продовольча проблема – невідповідність між наявним і необхідним рівнями споживання продуктів харчування – досі залишається однією з найгостріших.

Відмова в Україні на початку 90-х рр. ХХ ст. від державного впливу на формування ринкових відносин руйнівним чином вплинула на сільськогосподарський сектор країни. Загострення під впливом глобалізації соціально-економічних суперечностей між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, існування інших глобальних викликів, як-от: збільшення антропогенного навантаження на природне середовище, зміна клімату, вичерпність ресурсів, зростання чисельності населення тощо, актуалізують пошук шляхів розв'язання продовольчої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-економічні та державно-управлінські аспекти розв'язання продовольчої проблеми висвітлювалися в роботах таких зарубіжних і вітчизняних авторів, як В. Бойко, В. Власов, В. Дробот, Р. Істерлін, О. Лебединська, Е. Лібанова, В. Нелеп, Л. Ревенко, О. Садовник, О. Скидан та ін. Проте, і досі не вистачає системних досліджень, присвячених обґрунтуванню ролі глобалізації у розв'язанні продовольчої проблеми на сучасному етапі розвитку продовольчого ринку. Тому мета даної статті є своєчасною та актуальною.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує багато думок відносно джерел і характеристик процесу глобалізації. Різниця в поглядах на сутнісні ознаки, позитивні та негативні наслідки глобалізації викликала останніми роками палкі суперечки. Дж. Сорос, наприклад, вважає, що глобалізація веде до «ринкового фундаменталізму» [7], а Д. Найяр визначає глобалізацію як процес формування економічної відкритості, економічної залежності країн та їхньої інтеграції [5]. Схожої точки зору дотримуються українські вчені О. Білорус і Ю. Якуша, які вважають глобалізацію процесом формування інтегрованої світової економіки, побудованої на принципах ринкової демократії, що, по суті, відображає трансформацію міжнародних економічних відносин [2].

Отже, сторони, що дискутують, однак згодні у визнанні того, що глобалізація характеризується більшим ступенем взаємозалежності між країнами, а головною рисою цієї взаємозалежності є лібералізація міжнародної торгівлі.

Не акцентуючи увагу на проблемах власне глобалізації, а розглядаючи останню лише з погляду її впливу на окремі сфери життя та соціально-економічні системи, зокрема продовольчу систему, ми підтримуємо точку зору тих учених, які вважають глобалізацію процесом, пов'язаним зі зростанням економічної відкритості країн, а відтак, їхньої економічної залежності, та поглибленням інтеграції світової економіки.

Продовольча проблема в контексті глобалізації, без сумніву, є на сьогодні тим викликом, за яким можна оцінювати масштаби, роль і результати глобалізації, тобто виявити, як глобалізація сприяє розв'язанню продовольчої проблеми.

По-перше, більшість країн формують національні продовольчі ресурси за рахунок як власного виробництва, так і залучення можливостей світового продовольчого ринку. Це пов'язано і з об'єктивними (нерівномірність розподілу природних ресурсів, кліматичні умови, погодні катаклізми), і з суб'єктивними (цікавість споживачів стосовно товарів іноземного походження, реклама та інші маркетингові заходи, уніфікація стандартів і технологій) причинами.

По-друге, діяльність продовольчих транснаціональних компаній (ТНК) певною мірою забезпечує країнам, що розвиваються, технічну допомогу у сфері виробництва продуктів харчування. Крім того, суб'єктами продовольчих ринків багатьох країн сьогодні є економічні агенти вітчизняного і зарубіжного походження.

По-третє, набула розповсюдження продовольча допомога країнам, що потерпають від голоду, з боку високорозвинутих держав і міжнародних організацій. Ми не розглядаємо причини поширення продовольчої допомоги, серед яких є і необхідність позбавитися

продовольчих надлишків із більшою вигодою, ніж це було б можливо в національних межах (тільки за рахунок державного бюджету), а лише констатуємо той факт, що вона існує, отже, впливає на розв'язання глобальної продовольчої проблеми.

Зменшення масштабів голоду прямо пов'язано зі зменшенням бідності на планеті. Якщо ці тенденції не проявляються, то говорити про позитивні наслідки глобалізації зарано, оскільки в своїй основі глобалізація має сприяти зменшенню різниці в рівнях життя населення різних країн і окремих соціальних груп всередині цих країн [1].

Асиметрія в доходах, а отже, і в доступі до життєвих благ, у тому числі й до продовольства, поглиблюється, а не зменшується. У 1960 р. прибуток найбагатших 20 % населення був приблизно в 30 разів більшим, ніж 20 % найбіднішого, а в 2008 р. ця цифра становила 74 рази [3, с. 86].

Д. Гелд та Е. Мак-Грю наводять дані про розподіл доходів між населенням світу у 2008 р., які цілком підтверджують схему «бокалу шампанського» Р. Вайда (рис. 1).

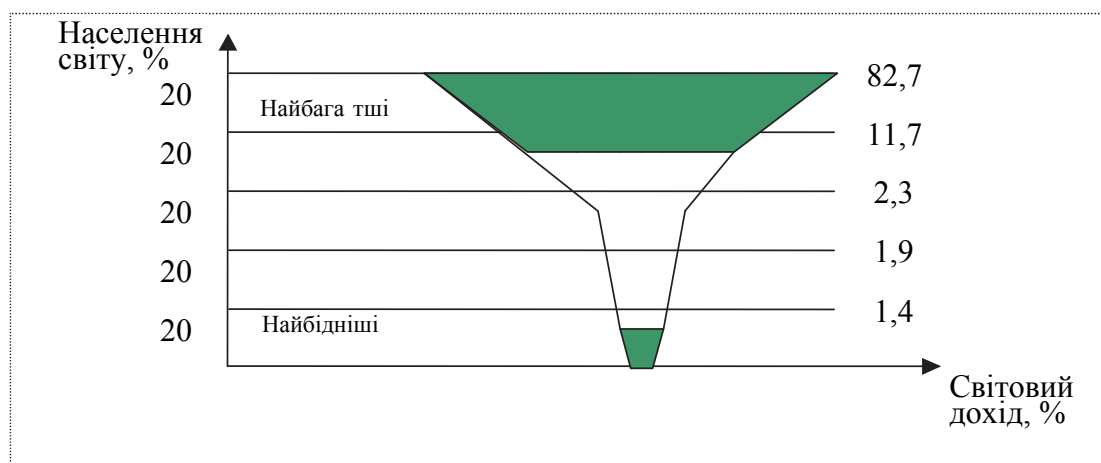

Рис. 1. Нерівномірність розподілу доходів між найбагатшим і найбіднішим населенням світу [3]

Строкатість конфліктів, породжених глобалізацією, повною мірою відбивається на умовах функціонування світового продовольчого ринку, проте не заперечує наявності зачатків глобального управління.

Глобальне управління світовим продовольчим ринком забезпечується великою кількістю наддержавних утворень і регіональних організацій. Ядро цього управління визначається політикою Організації Об'єднаних Націй, а також мережею транснаціональної політики, яка охоплює корпорації, лобістські групи та недержавні організації (рис. 2).

Цілком природно, що складність управління світовим продовольчим ринком обумовлюється тим, що об'єкт управління складається із множини різноманітних, функціонально взаємозалежних між собою елементів.

Країни з переважно аграрним виробництвом досить специфічно інтегруються до глобального ринку капіталів: через невигідний курс валют, велику зовнішню заборгованість і від'ємне зовнішньоторгівельне сальдо вивіз капіталів із цих країн стрімко зростає. До 1990 р. 40 % приватного капіталу Африки знаходилося за межами континенту [4, с. 53]. Залежність від експорту сировини; відсутність доступу до передових технологій внаслідок підвищення їх вартості та розвитку права інтелектуальної власності; зростання еміграції як кваліфікованої, так і некваліфікованої робочої сили; уніфікація моделей поведінки людей і культурно-аксіологічних уявлень, що призводить до руйнації історичної пам'яті – ось далеко не повний перелік негативних проявів такого суперечливого процесу як глобалізація.

Глобалізація світової продовольчої системи, пов'язана із змінами масштабів і механізмів вивезення капіталу, сприяла активному формуванню вертикально інтегрованих транснаціональних корпорацій (ТНК), що стало логічним етапом еволюційного розвитку

світового продовольчого ринку. Великі продовольчі ТНК отримують високі прибутки за рахунок масштабів виробництва, оптимального використання ресурсів і економії коштів в результаті привласнення прав на наукові та технологічні розробки. Сконцентрувавши результати наукових досягнень в біотехнологічних галузях в умовах надійного захисту інтелектуальної власності, ТНК фактично стають регулятором сільськогосподарського виробництва в країнах, що розвиваються, постачальником в аграрний сектор економіки цих країн досягнень НТП в розмірах, як визначають лише ТНК. Зараз ТНК складають ядро світогосподарської системи, їх чисельність всього лише за останні тридцять років зроста майже у десять разів і склала на початок 2011 р. 65 тис. [6].

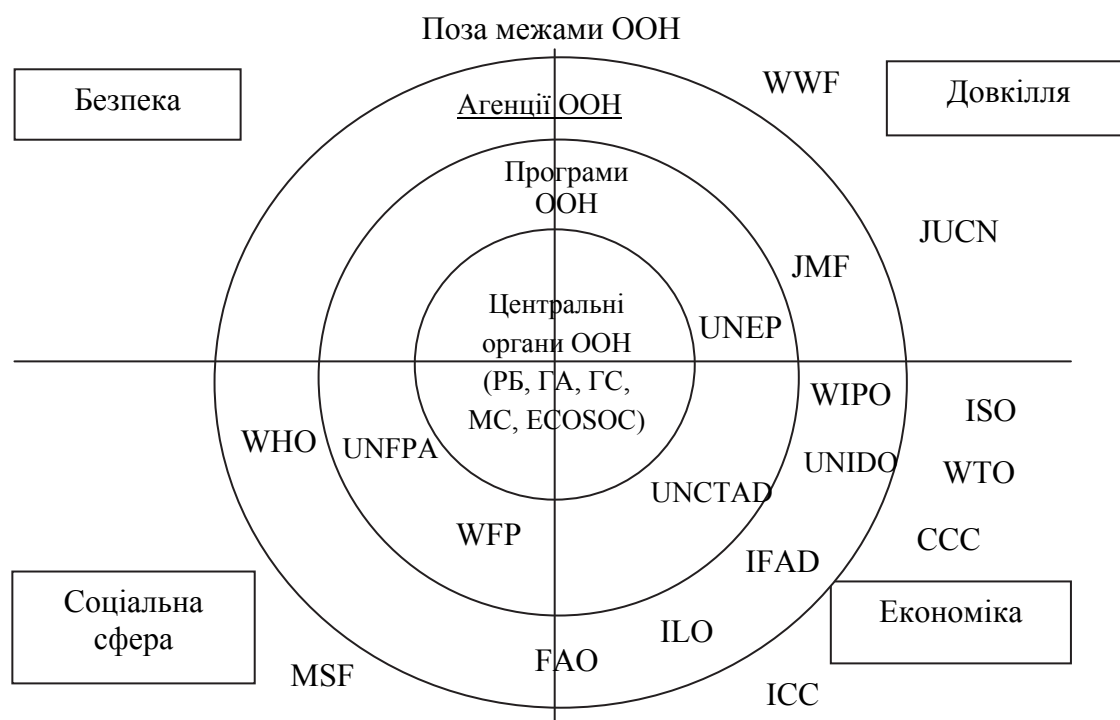

Рис. 2. Інституції ООН та наддержавні організації в глобальному управлінні продовольчим ринком

Умовні скорочення: РБ – Рада безпеки, ГА – Генеральна Асамблея, ГС – Генеральний секретаріат, МС – Міжнародний суд, ECOSOC – Економічна і соціальна рада ООН, CCC – рада з митного співробітництва, ICC – міжнародна торгово-промислова палата, IFAD – міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку, ISO – міжнародна організація зі стандартизації, JUCN – міжнародна спілка охорони природи та природних ресурсів, MSF – лікарі без кордонів, UNCTAD – конференція ООН з торгівлі і розвитку, UNEP – програма ООН з довкілля, UNFPA – Фонд ООН з народонаселення, WFP – Світова продовольча програма, WHO – Всесвітня організація охорони здоров'я, WIPO – Всесвітня організація охорони інтелектуальної власності, WTO – Світова організація торгівлі, WWF – Всесвітній фонд охорони природи.

Побудовано на підставі даних: [3, с. 63–65].

У сфері управління ТНК перебуває близько 90 % світового ринку кави, пшениці, кукурудзи, 80 % чаю, 75 % бананів.

Останнім часом стає зрозуміло, що ТНК, як основні провідники ідеї глобалізації, у своїй діяльності виходять далеко за межі корпоративних інтересів. Фінансова могутність ТНК, товарно-грошовий оборот яких нерідко перевищує ВВП декількох країн, разом узятих, дозволяє їм ставитися до приймаючої держави, як до звичайного господарюючого суб'єкта. Транснаціональний капітал прагне обійти чи навіть зруйнувати монополію держави на владу, тим самим поглиблюючи суперечності між інтересами ТНК і національними інтересами окремих країн.

Результатом проведеного дослідження стало виявлення того факту, що в процесі глобалізації багаті країни відділилися і віддалилися від бідних. Останні два десятиріччя країни Африки, колишнього Радянського Союзу (за винятком прибалтійських країн), деякі

азійські (Афганістан, Кампучія) і Південноамериканські (Суринам, Уругвай) наблизилися до виключення із світової економіки. Доходи в цих країнах знижувалися, рівень життя падав, а участь у світовій торгівлі скорочувалася. Усе це негативно позначилося на функціонуванні продовольчих систем цих країн.

До негативних наслідків глобалізації у продовольчій сфері можна віднести:

– руйнацію агропромислової інтеграції в національних продовольчих комплексах, відновлення архетипу парцели (селянського господарства, заснованого на використанні праці членів сім'ї);

– втрату контролю з боку національних урядів за структурою виробництва продуктів харчування, оскільки значна частина національних підприємств потрапляє під контроль іноземного капіталу.

– стрімке зниження конкурентоздатності національних підприємств в умовах відкритості ринку через нестачу фінансових ресурсів для проведення швидкої модернізації підприємств продовольчих галузей;

– загрозу екологічній безпеці країн унаслідок потрапляння на внутрішній ринок шкідників, карантинних бур'янів, хвороб, як це сталося із розповсюдженням колорадського жука, амброзії, пташиного грипу;

– небезпеку використання територій країн для проведення біотехнологічних випробувань, безпечність яких є сумнівною і, внаслідок цього, загрозу природній розмаїтості країн;

– руйнацію державної системи соціального забезпечення, що значною мірою перекладається на приватні компанії, які максимізуючи прибуток, у першу чергу економлять на заробітній платі.

Глобалізація породжує чотири основні динамічні процеси, що підсилюють один одного: посилюється розрив між багатими і бідними країнами; посилюється ізоляція бідних країн; зростає диференціація доходів різних соціальних груп населення всередині країн; руйнується система соціального забезпечення.

На наш погляд, в новій парадигмі державного управління національним продовольчим ринком пріоритет має бути наданий людським цінностям у порівнянні з вимогами глобального ринку.

Висновок. Глобалізація в продовольчій сфері являє собою суперечливий процес, який, з одного боку, сприяє спрощенню пересування товарів через кордони, а з іншого – веде до монополізації ринку транснаціональними продовольчими компаніями, обмежує доступ до передових технологій країнам, що розвиваються, і викликає опір споживачів, занепокоєних якістю та безпечністю продовольства, що дає підстави зробити висновок про неспроможність глобалізації розв'язати продовольчу проблему на сучасному етапі розвитку продовольчого ринку.

Список літератури

1. Pogge T. W. Priorities of global justice. In T. W. Pogge (ed). // Global Justice. – Oxford : Blackwell, 2011. – 124 p.
2. Білорус О. Перетворення, революційні за змістом / О. Білорус, Ю. Якуша // Політика і час. – 2007. – № 7. – С. 13–20.
3. Гелд Д. Глобалізація/антиглобалізація / Д. Гелд, Е. Мак-Грю : [пер з англ. І. Андрущенко]. – К. : К. І. С., 2009. – 180 с.
4. Глобализация, рост и бедность. Построение всеобщей мировой экономики / [пер. с англ.] – М. : Изд-во «Весь мир», 2004. – 216 с.
5. Найяр Д. Глобализации и стратегия развития : «Круглый стол» высокого уровня по торговле и развитию. Ориентиры на XXI ст. / Д. Найяр / Докл. на конф. ООН по торговле и развитию ЮНКТАД X : [пер. с англ.] – Бангкок, 2013. – 33 с.
6. Самофалов В. Глобальный виклик транснаціональних корпорацій : Доповідь ООН [Електронний ресурс] / В. Самофалов – Режим доступу : <http://www.zn.kiev.ua/np/show/456/41312>
7. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма / Дж. Сорос. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 262 с.